

Nadire Mater ile Söyleşi

Ceren Ünlü

60'ların siyasi ve toplumsal hareketliliği, o dönemin insanlarında, var olan toplumsal rolleri aşabilecekleri, ana akım ideolojilere ve kurumlara alternatifler sunabilecekleri ve yalnızca yaşadıkları yeri değil tüm dünyayı dönüştürebilecekleri inancını yaratmıştı. Hem Tet Saldırısı'nın hem Prag Baharı'nın hem Fransa'da Mayıs Olayları'nın hem Batı Almanya'da öğrenci eylemlerinin hem Martin Luther King suikastının hem de Columbia Üniversitesi işgalinin aynı yılda yaşanması bir tesadüf müydü?¹ Peki, Türkiye bu "bulaşıcı" küresel kalkışmanın neresinde yer almıştı?

Nadire Mater, Sokak Güzeldir: 68'de Ne Oldu? (Metis, 2009) kitabında tanıklıklara başvurarak, Türkiye 68'inin gerçekçi bir anlatısını yaratmayı amaçlıyor. Bunu yaparken de yalnızca Türkiye'ye değil, tüm dünyanın 68'ine dokunuyor. 68'in hem tanığı hem öznesi hem de araştırmacısı olan Nadire Mater'le "60'lara imzasını atan yıl," Türkiye'nin 68'i, 68'den bugüne çizilen fay hattı, 68'in nostalji ile "güzellenmesi" ve "solan (ama ölmeyen) ütopyalar" üzerine konuştuk.

1968, üzerine çok yazılan, çok konuşulan bir tarih. Ama uyandırdığı merak hiçbir zaman bitmiyor. Sizin de kitabınızda sorduğunuz "68'de ne oldu?" sorusu, sınırsız, hiç bitmeyen bir merak konusu. Bu merakın kaynağı nedir? Neden 68 günümüzde ısrarla anılıyor, ısrarla hatırlanıyor? 68, neden hafızalarda istisnai bir yer kaplıyor?

Çünkü hakikaten istisnai. Bu kadar küresel bir kalkışma, o zamana kadar da, bu zamana kadar da yaşanmadı. Neo-liberal/küreselleşmeci politikaların egemen olduğu, "demokrasi" adına işgal ve savaşların yaşandığı bugünün dünyasında, 68 isyanı deneyimleri daha da önem kazanıyor; direnmek anlamında, itiraz anlamında, hayatı sorgulamak anlamında, dünyayı dönüştürmek anlamında... "Neden" sorusu, "nasıl oldu" sorusu, özellikle 68'de neyin olduğunu neyin olmadığını öğrenmek, anlamak açısından da meraklara kaynaklık ediyor. Artı eksi 60'larını süren 68 isyancıları; siyasette – parlamenter anlamda çok az olmakla birlikte –, medyada, kadın hareketinde, çevre hareketinde, hak mücadelesinde varlar. Yeni toplumsal muhalefet hareketlerinin öncüleri arasında yer alıyorlar. 1968'de genç olan, üniversitede bulunan herkesin 68 isyancısı olmadığını, her isyancının da isyan ruhunu taşımaya devam etmediğini söylemeliyiz. Yine de, hayatlarını çok başka alanlarda ve tarzlarda sürdürseler de 68 izini bir şekilde taşıdıklarını ekleyelim. "1968'de ne oldu?" sorusunun tek bir yanıtının olmaması da, dönemin hala bu soruyu sordurması da merakı kıskırtmayı sürdürüyor. 1968'de tek bir şey olmadığı gibi, herkesin 68'i de farklı. Ne kadar 68 isyancısı varsa, o kadar 68 yaşandı bence. Hem Türkiye'de hem de dünyada... Yani, hem hafızalardaki istisnai yeri 68 isyanını diri tutuyor, hem de isyanın gücü hafızalardaki istisnai yerini koruyor.

Hafızadaki bu istisnai yere rağmen, 68 niçin akademik çalışmalarda neredeyse yok? Bir gazeteci olarak, bu konuda ne düşünüyorsunuz?

Yok mu? Akademi dünyasında 68 isyanından gelenlerin sayısı az değil gibi. Kişisel olarak farklı disiplinlerde çok sayıda akademisyen arkadaşımın hayattaki, akademi dünyasındaki duruşlarında ve çalışmalarındaki "isyankârlığı" da biliyorum. Dahası, yönetim kademelerinde ve karar mekanizmalarında pek yer alamadıklarını da... 68 ile ilgili akademik çalışmalar ise yeni yeni artıyor izleyebildiğim kadarıyla. Akademi için "olay" ancak soğuyor, ancak demleniyor. Genelde 68 ile ilgili çalışmalar anılar şeklinde seyreliyor. 68 isyancılarının kendi yazdıklarının yanı sıra gazeteci kitaplarından söz edebiliriz ki bu gazeteciler de genelde 68 isyanının gençleri arasındaydı. Gazeteci çalışmaları akademik çalışmalardan farklı; gazeteci aktarıyor; akademi "olay"ı tarihsel ortamında ele alıyor, teorik çerçevede değerlendiriyor, yorumluyor, bugüne bu anlamda bağlıyor. 68 ile ilgili yüksek lisans ve doktora çalışmaları biliyorum. Aslında, biz akademi dışındakiler bu çalışmalardan bütünüyle haberdar değiliz de. Bunun için erişim yollarının açılmasını, çalışmaların "akademi duvarları" dışına daha çok çıkmasını istiyoruz. 68 daha kapsamlı, analitik, karşılaştırmalı doktora çalışmalarının konusu olmayı bekliyor. Aslında, çoğu anılar, anlatılar şeklindeki çalışmalar akademik çalışmalar için hayli kolaylaştırıcı da olacaktır. Toplumsal anlamda, ekonomik anlamda,

¹ George Katsiaficas, *The Imagination of the New Left: A Global Analysis of 1968* [Yeni Solun İmgelemi: 1968'in Küresel Bir Analizi] (Cambridge; Massachusetts: South End Press, 1987), s.4.

kültürel anlamda sorulara cevap aranmalı: kimdi bunlar, nasıl oldu, insanları harekete geçiren farklı saikler nelerdi, ne tür sonuçlara varıldı? “Neydi 68” soruları, isyanın ne olduğu tartışmaları halen sürdüğüne göre, akademik çalışmalar daha da zenginleştirecektir. Mesela Eric Hobsbawm, özellikle Fransa için “kültürel devrim”di diyor. Immanuel Wallerstein ise iki dünya devriminden birinin “1968” olduğunu söylüyor, diğeri de 1848. Çünkü başarıya ulaşmasalar da her ikisi de toplumu dönüştürdü. Türkiye’de de böyle. İsyân o kadar karşılıksız değildi, mücadeleden sonuçlar alındı, üniversitelerde pek çok değişiklik gerçekleşti, taleplerin hepsi havada kalmadı.

Peki, Türkiye örneği için düşünürsek, soruların ve tartışmaların devam etmesinin altında Türkiye’nin 60’larını Batı 68’ine eklemek ya da daha doğrusu Batıdaki 68’le karşılaştırmak gibi bir dürtünün de yattığı söylenebilir mi? Ya da belki de Türkiye 68’ini Batıdan kurtarmak gibi bir dürtü... (Örneğin, kitabınızda Ertuğrul Kürkçü, “68 doğrudan doğruya Avrupa’dan gelen bir dalgayla gerçekleşen bir savrulma olarak değerlendirilemez,” diyor.)

68 bağlamında Batı etkisi denince akla ilk Fransa geliyor, öylesine yaygın bir etki. *Sokak Güzeldir*’de konuşan 68’liler de bunu tekrarlıyorlar. Fransa’nın sadece Türkiye’yi değil, bütün dünyayı farklı düzeylerde etkilediği açık, ancak hem Türkiye hem de dünyanın farklı coğrafyalarındaki 68 kalkışmasını, Ertuğrul’un da dediği gibi sadece Fransa’ya bağlayarak açıklamaya çalışmak bütünü yeterince görme imkânını elimizden alır. Öncelikle 68’in yaşandığı dünyaya bakmanın önemli olduğunu düşünüyorum. 1968, kırk-kırk beş yıl süren soğuk savaş döneminin ilk yarısının sonuna denk geliyor. Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği (SSCB), iki süper güç, dünyaya hâkim olma yarışında; dehşetli bir mücadele... Kapitalizm ile “sosyalizm”in yarışı bu. Casusluk faaliyetleri, ideolojik propaganda, silahlanma, NATO ve Varşova askeri paktları ve askeri üsler... İki güç arasında doğrudan bir çatışma yoksa da birbirleriyle üçüncü güçler kanalıyla (*proxy powers*) savaş halindedeler. Ve bu ortama asıl damgasını vuran, komünizmle mücadele; “sosyalizm” de kendisini korumaya çalışıyor. Böyle bir ortamda Türkiye, Sovyetlerin yanı başında, dolayısıyla ABD için son derece önemli bir müttefik. Deniliyor ki ABD o dönem SSCB ile ilgili istihbaratın dörtte birini Türkiye’deki üsleri kanalıyla topluyor. Diktatörlüklerin, Avrupa dâhil, askeri rejimlerin sıradanlaştığı bir dünya bu aynı zamanda. Özellikle Afrika’da pek çok sömürge bağımsızlığını kazanmış, ama savaşlar da sürüyor. Kimi ülkelerde iç savaşlar yaşanıyor. Kapitalizm, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında kazandığı ivmeyle birlikte, belli bir noktaya gelmiş durumda. İletişim önemli; dünyada olan bitenlere erişilebilirlik hızla kolaylaşıyor. Bugünden bakınca, naif ve tuhaf gelse de, haber bir tuş ötede değilse de televizyonun, ki radyo zaten hayli yaygın, dolayısıyla haberin dolaşımının hızlandığı bir dönem 60’lar. Birbirinden haberdar olma meselesi çok önemli. Nerede ne oluyor? Gençlerin bu soruyu sormaları, yanıtın peşine düşmeleri kaçınılmaz. İsyandaki “bulaşıcılık” buradan da besleniyor, dünya gençliği birbirinden etkileniyor. *Sokak Güzeldir*’in “Dünyanın 68’i” bölümü ülke ülke, kıta kıta isyandan, modadan savaşlara, suikastlara, sinemaya 1968 yılına yolculuk. Aynen bugünün medyası gibi o günün basını da “Batı,” daha doğrusu ABD merkezli. Sovyet tarafı ise bu anlamda dünyaya hayli kapalı; ama yine de, Sovyet tanklarının Çekoslovakya’ya girmesi olayında olduğu gibi bir yere kadar. Dünya tablosunda, Türkiye’de de gençleri çok etkileyen, Vietnamlıların “Amerikan Savaşı,” Batı merkezli dünyanın “Vietnam Savaşı” dediği bağımsızlık/kurtuluş savaşı sürüyor ki bu emperyalizmin gözle görülür, elle tutulur somutlaşmış hali. ABD’de, siyah güç, sivil haklar hareketi çok önem kazanmış. Kadın hareketi başladı başlayacak. Çok fokur fokur bir yıl. Ama şunu da ekleyelim ki 68, 1 Ocak’ta başlayıp 31 Aralık’ta bitmiyor. Tabii ki öncesi ve sonrası var. Şimdi daha çok 1968 yılı üzerinde konuşuyoruz; 68 sürecin bir parçası. Denilir ki “1968, 60’lara imzasını atan bir yıl.” Herkes birbirinden etkileniyor. Sovyet Blok’unda da, o baskıcı yönetim, Soğuk Savaş’ın getirdiği koruma sistemi içinde; gençler kıpırdanmaya başlıyorlar. Bu kıpırdanmalarda hem ortaklıklar var hem de her ülkenin kendisine özgü sorunları var. Dolayısıyla, bunlar bir şekilde çakişiyor, örtüşüyor, etkileşiyor. Türkiye için de aslında 1965’ten itibaren ciddi bir hareketlilik söz konusu. 68’i Fransa’da Mayıs’ta, Nisan sonunda başlatırlar. Türkiye’de ki bundan söz etmek hep çok hoşuma gider, 68’in ilk eylemini Ocak ayında ortaokul ve lise öğrencileri başlattılar; ablalarına, ağabeylerine işaret verirdesine. O yüzden Türkiye’de önceki yıllarda yaşananlara, giderek ivme kazanan isyana bakınca “Fransa’da olmuştur, Türkiye’ye de yansımıştır,” demek kolay olmuyor. Adeta kartopu gibi, dünyanın dört bir yanındaki işgaller, boykotlar, savaşa karşı gösteriler, daha güzel bir dünya arayışları, devrim yolunda emperyalizme karşı mücadele birbirini etkileyerek, küreselleşti, güçlendi, çoğaldı. Soruya gelirse, hatırlamada

konuştuğumuzun her biri etkili, yanı sıra Türkiye’de pek dış nedene ihtiyaç yok. Nasıl unutulabilirdi ki?

Sizin de *Sokak Güzeldir*’de sorduğunuz ve eminim size de çokça sorulmuş olan bir soru: Türkiye 68’inin Batı 68’iyle ayrılan ve benzeşen yönleri nelerdi?

Şu örnek eğlendiricidir: Fransa’da gençler ilk ayaklandığında, ilk talepleri kızlarla oğlanların yurtlarının ortak olmasıydı. Oysa aynı dönemde Ankara’da Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı Gazi Eğitim Enstitüsü’nde, yurtlar aynı binadaydı. Siyasal Bilimler Fakültesi’nde de böyleydi. Hatta Işık Alumur *Sokak Güzeldir*’de Siyasal’ın yurtlarında merdivenler ayrı olsa da kızlarla oğlanların aynı asansörü kullandığı anlatırken, “geçiş serbestti,” der, sonra da ekler: “Siyasal’da biz Fransa’yı çoktan aşmıştık.” Bizim böyle bir talepte bulunmamıza gerek yoktu, böyle bir hakkımız zaten vardı, diyor yani. En çok ortaklaşılacak nokta anti-emperyalizmdi. Anti-emperyalizm ve Vietnam Savaşı... İkisi, birbirini çok besliyordu tabii ki. Örneğin İngiltere’de de – üniversite sorunları üzerinden yürütülen mücadele açısından İngiltere ‘Sakin 68’ olarak anılır – başkaldırıda “Vietnam Savaşı” hayli belirleyicidir. O yıllarda Vietnam’la ilgili pek çok etkinlikler, gösteriler var İngiltere’de. Ama benzerlik/ayrılık açısından şunu da söyleyelim; ABD gençliğinin Vietnam meselesindeki mücadelesini Avrupa’dakilerle karşılaştırdığımızda; ABD’de mücadele savaş karşıtlığı ve askere gitmemek üzerinden yürüyor, çünkü onlar için Vietnam’a gitmek, ölmek var. Gittiler ve öldüler de. Yaşamayı başaranların yaşamlarını nasıl sürdürdükleri de ayrı bir konu... Oysa İngiltere’deki genç için durum farklı, dolayısıyla, orada savaş karşıtlığından ziyade, ABD karşıtlığı ve Vietnam Halk Kurtuluş Ordusu’ndan, Vietnamlılardan yana bir tavır söz konusu ki Türkiye’deki durum da aynı paraleldeydi. Türkiye’de de “Vietnam” her yürüyüşte, mitingde, toplantıda mutlaka bir başlıktı, emperyalizmle mücadele ve ABD hegemonyasına karşıtlık anlamında da somut bir örnekti. Ortaklık açısından bakıldığında, kapitalizmin farklı gelişmişlik düzeylerine rağmen, o dönemde, tüm ülkelerde sanayiye üniversiteli yetiştirme, üniversite müfredatlarının sanayinin ihtiyaçlarıyla uyumlaştırılması söz konusuydu. Ve o çerçevede, bir anda, (kendi çıktığım kasaba açısından da örneklersem bunu) o zamana kadar üniversite okumayı hayal bile edemeyen gençler, üniversitenin artık hayal olmaktan çıkmaya başladığını, erişilebilir bir imkân haline geldiğini gördüler, kendilerini amfilerde buldular. Türkiye dâhil, dünyanın pek çok yerinde farklı yoğunluklarda olsa da böyle yaşandı bu; kasabalardan şehirlere akan gençler farklı bir ortamla karşılaştılar. Mesela, Japonya’da çocuklukları kırsal yörelerde geleneksel giysiler içinde geçen gençliğin, birden kendisini üzerinde kotlarla, tüketim toplumunun nimetlerinden yararlanırken bulunca, kapitalizmin kolay hayatı tarafından yutuldukları görüşüyle kapıldıkları suçluluk duygusunun kapitalizm karşıtlığındaki payına dikkat çekiliyor. Gençliğin köyde veya kasabada kalmış kendi ailesiyle kapitalizmin o göz boyayıcı şaşaası ve konforu arasında kalmasının farklı düzeylerde isyanı kışkırtan etkenlerden biri olduğunu Türkiye dâhil pek çok yer için söylemek mümkün görünüyor. Sömürsüz bir dünya özlemi... Türkiye’de, 68’in anti-emperyalist yanı çok ağır basıyordu. Çünkü Türkiye’de üslerde çalışan 30.000 ABD personeli vardı; Türkiye ile ABD ilişkileri kamuya açıklanmayan elli beş ikili anlaşmayla düzenleniyordu. Türkiye’de İncirlik dâhil 21 ABD üssü/tesisi olduğu söylenirdi. Limanlara uğrayan 6. Filo’nun yarattığı ortamı da hatırlayalım. Büyük bir kuşatılmışlık hali söz konusu. 1969’da ülkedeki ABD varlığının 7 binlere indiğini eklemeliyim. Ülkedeki ABD emperyalizmi ve ABD varlığına karşı verilen mücadelenin elbette ki bu sonuçta payı vardı. Sonunda 6. Filo Türkiye limanlarına gelemeyince oldu.

Anti-emperyalizm ve anti-Amerikancılık bağlamında, Türkiye 68’ine yöneltilen milliyetçilik “suçlaması” hakkında ne düşünüyorsunuz?

Bugün de kendisini ulusalcı olarak adlandıranlara baktığımızda, salt ABD karşıtlığının insanı nerelere kadar götürebileceğini görüyoruz. Dolayısıyla, emperyalizme karşı olmakla milliyetçilik/ulusalcılık arasındaki çizgi çok ince hakikaten. Bu ince çizgi Türkiye 68’ini zikzaklarıyla etkileyecekti. Türkiye’deki 68 ortamına, 27 Mayıs 1960 askeri darbesi günlerinden, yıllarından geldik. 27 Mayıs’a bugün baktığımız gibi bakmıyordum/k. 27 Mayıs, “kötü” bir iktidarı devirip Türkiye’ye “özgürlük” getirmişti, bunu da ordu yapmıştı. Sosyalizmle tanışıyorduk, Marksist klasikler Türkçeye çevriliyor, kitaplar yazılıyor, basılıyor. Kasabalardan gelmişiz, durmadan okuyoruz, adeta aklıktan gelen bir iştahla... Sürekli tartışma, sürekli toplantı, itiraz, eylem... Böyle bir ortamda, 1960 darbesinin olağanüstü mahkemelerde iki bakanı ve bir başbakanı idam

etmesinin ne kadar vahim olduğunu anlamamız bile yıllar aldı. O dönemde Kemalizm'in etkisi hepimizin üzerinde, şu ya da bu ölçüde vardı. Ama bu bizi ille de bugün anladığımız anlamda milliyetçi yapıyor da değildi. Özellikle birkaç yıldır yoğunlaşan tartışmalarda 68'lilerin/68'in toptancı bir bakışla milliyetçi/ulusalçı ilan edilmesinde, 68 ile öncesi ve sonrasını yeterince irdelemeden, insanı yanlışa götüren bir telaşlılık gözlemliyorum. Öte yandan, o günkü metinlere bakıldığında "milliyetçi" tını apaçık ortadadır. Biz kendimizi "enternasyonalist" hissediyorduk, "milliyetçilik" sağa aitti. O kadar "enternasyonalist" hissediyorduk ki, 1968 yılında "Kürt" yoktu, "doğu"lu vardı. İstanbul Üniversitesi işgal konseyi eş başkanlarının birinin Kürt, birinin Laz olmasının şifrelerini çok sonra çözdük. Özellikle, hukuk fakültelerinde sözlü sınavlarda ana dilleri Kürtçe, Lazca olanların pek de başarılı olamadıkları için işgal taleplerine daha sıkı sarıldıklarını anlamamız yıllar aldı. Türkiye ile Avrupa arasındaki farklara gelince... Mesela, Sovyet tankları Çekoslovakya'ya girdiğinde, biz Türkiye'deki 68'liler, Sovyetler Birliği İstanbul Konsolosluğu'nun önüne işgali protesto için siyah çelenk koyanlar olsa da genelde, tanklara karşı çıkmayı beceremedik. Ki bugün enternasyonalizmin işgale nerede olursa olsun karşı çıkmayı içerdiğini biliyoruz; o yüzden değil midir ki ABD'nin Irak işgali meselelerimiz arasındadır. Çekoslovakya'nın işgalini tartışan gruplar oldu, ama ortama asıl rengini veren bu değildi. Sovyet tanklarının Türkiye İşçi Partisi'ni de böldüğünü hatırlayalım. Oysa Avrupa'da gençlik buna karşı çıktı. Biz daha klasik bir "sol"duk; oysa söz gelimi Fransa'da başka şeyler tartışılıyordu; Marcuse vardı, anarşistler, Troçkistler... Sovyet çizgisindeki klasik komünist partilerine karşı çıkılıyordu, yeni bir "sol" gündemdeydi. Sovyet Blok'u içinde örneğin Polonya ve Doğu Almanya'da tanklara karşı çıktığından o kadar da haberdar değildik ya da bunu yeterince yorumlayamıyorduk. Sovyet Blok'undaki muhalefeti daha çok sosyalizme karşı bir kalkışma olarak anlıyorduk. Türkiye'de 68 gençliği, olan biteni tam anlayacak enformasyondan da yoksundu, donanımdan da.

Batı bir tarafa, 60'larda Türkiye'de yaşananları neden kendi coğrafyasıyla karşılaştırmıyoruz? Batının her şeyde olduğu gibi bilgi üretimindeki üstünlüğü mü Ortadoğu'yu, Balkanlar'ı, Güney Kafkasları, Kuzey Afrika'yı 68 açısından bakıldığında görünmez kılıyor? Bu bölgelerde 68 yaşanmadı mı? Yoksa dünyanın periferisinde kalmış bu bölgeler, 68'in de mi periferisinde kalıyorlar? Yoksa 68 kavramının kendisi mi merkezin icadı? Bize bu konuda, yani "dışlanmış 68'ler" konusunda önerebileceğiniz kaynaklar var mı?

Asya'da, Afrika'da, Japonya'da, Hindistan'da, Etiyopya'da, Latin Amerika'da, o sırada dünyanın neredeyse her yerinde gençlerin okullarıyla, ülkelerindeki rejimlerle, kapitalizmle, emperyalizmle, dünyanın gidişatıyla dertleri vardı. İsyanlar 1 Ocak 1968'de başlamadı. Tarih tarih bakıldığında da – örneğin, 1967'de yaşanan ayaklanmalar – bunun böyle olmadığını görüyoruz.

1968: *Dünyayı Sarsan Yıl* kitabının yazarı Mark Kurlansky TÜYAP Kitap Fuarına gelmişti 2008'de. Kitabında Türkiye 68'inden bahis yoktu. Katıldığı oturumda nedenini sordular. Ulaşamadığını, haberdar olmadığını söylemiş. Elbette bu doğru değil; basit bir aramayla, örneğin *New York Times*'ta Türkiye ile ilgili haberler bulabilirdi. Bu bir yaklaşım meselesi. Tarih yeniden kurgulanırken, adeta insan görmek istediğini görüyor, beyinler "Batı" odaklı çalışıyor. Bizim bu kafaları sarsmamız lazım. Almanya'da, Fransa'da, ABD'de olan biteni biliyoruz, ama merkez dışı ülkeler ancak darbeleriyle, doğa olaylarıyla, depremleriyle gündemimize giriyor. Merkez, yereli görünmez kılıyor. Türkiye'den bakarsak, mesela merkez İstanbul (Bebek-Taksim hattı!) oluyor; haber bu hattan çıkıyor. Geri kalanlar da "acayıplıklarıyla" kendilerine yer buluyor. Erzincan'daki depremde adını duymadığımız/bilmediğimiz köylerden söz ediliyor. Böylece, bu köylerden bir doğa olayıyla haberdar oluyoruz. Kadın/toplumsal cinsiyet anlamında da bu böyle. Yereli dışlayan, merkezden merkeze bakan erkek bir bakıştan söz ediyoruz. Bu bakış kolay olmasa da ille de kırılacak, kaçınılmaz; kadınların mücadelesi bize bunu söylüyor. Medyanın rolü çok önemli; biliyoruz ki hayat/dünya medyanın gösterdiklerinden ibaret değil, göstermediği, görünmez kıldıklarıyla birlikte akıyor. "Batı" dışı ülkelerde yaşananlar için, o ülkelerdeki özgün çalışmalara ulaşmak gerekiyor, herkes kendi 68'ini yazmayı sürdürüyor.

Ortadoğu?

Ortadoğu'da önceki yıl, 1967'de Altı Gün Savaşı'nda (Arap-İsrail Savaşı) İsrail'in Gazze Şeridi, Batı Şeria ve Kudüs'ü almasıyla Filistin/İsrail sorunu tırmanıyordu. Türkiyeli devrimci gençler Filistin'e

gitmeye başlıyorlar, Filistinli gerillalarla birlikte savaşıyor, silah eğitimi alıyorlar. Mısır'da üniversiteli gençler hükümetin eğitim reformunu sosyal hareketliliği durdurmanın bir yolu olarak görünce okulları işgal ettiler. İşgal askeri uçaklar eşliğinde bastırılınca öğrenciler öldü, yaralandı.

Ortadoğu'da Filistinli, Lübnanlı, Suriyeli gençler dünyayı izliyor, itirazlarını, isyanlarını yaşıyordu. Özellikle, gündelik hayatta, kadın-erkek ilişkilerinde dünyanın başka yerlerinde tartışmalardan etkileniyorlardı.

68 tarihini, 60'lı yılları gördüğümüz her yerde, "kuşak" ifadesini de görüyoruz. Her 68 anlatısı, 68 kuşağını içeriyor. Bu öyle bir kuşak ki oluşumunda kuşak çatışmasının çok büyük bir önemi varmış gibi görünüyor. Bir taraftan, kendilerinden önceki kuşağa duydukları tepki var. Diğer taraftan, kendilerinden sonraki kuşağı bencil-bireyci-apolitik olarak yargılıyorlar? Peki, 68'li kimdir? Ve neden onların gençlikleri diğer dönemlerde yaşayanlarınkinden daha önemliymiş gibi sunuluyor?

"Kuşak" diye adlandırmaktansa, "68 isyancıları" demeyi tercih ediyorum. Türkiye'de, 27 Mayıs askeri darbesi öncesi öğrenci hareketi içinde yer alanların bir kısmı zaten 68 kalkışmasının içindeydi. Konuştuğumuz gibi, üniversitelere merkez dışı bir geliş başlamıştı. Biz annelerimizden, babalarımızdan giderek farklılaşıyorduk. Çatışma olmaması imkânsız tabii, ama çatışmadan ziyade, 68 gençliğine duyulan güvenden konuşmalıyız belki de. Bu güvenin nasıl oluştuğunu hala çözebilmiş değilim. Ailem on yedi yaşında beni Ankara'ya gönderdi. Yurttaki arkadaşlarımın neredeyse hepsi küçük şehirlerden, kasabalardan gelmişlerdi; kasabalarının bu anlamda ilkleriydiler. Mesela, akşam saat dokuzda yurt kapısı kapanırdı. Buna isyan ettik. Hiç olmazsa, Cuma-Cumartesi akşamları kapı gece 12'ye kadar açık kalsın, dedik. Yurt yönetimi ailelere mektupla soruyor: "Kızlarınız bara pavyona gitmek için Cuma-Cumartesi akşamları izin istiyor, ne dersiniz?" Babam da, "Benim kızım ne yapacağını bilir," demiş cevabında. Bana da mektupta yazıyor, haberim olsun diye. Ailelerde genelde böyle bir güven vardı. Sonrasında, hapsilere girmeler, cezaevinde evlenmeler... Tabii ki aileler çok üzüldüler, kızdılar, ama hep de çocuklarının yanlarında yer aldılar.

68'li deyince genelde, bugünlerde altmışlarını süren, 1968'in az öncesi ve sonrasında üniversitede olanlar kast ediliyor. 68'i o sırada üniversitede okumaya indirgeyemeyiz tabii. Daha çok "elveda" edebiyatını pekiştirme gayretindekilerin yaklaşımı bu. Ben tanımı hayata itiraz/isyan üzerinden kurma yanlısıyım. Ruhun "devrimciliği"dir önemli olan.

Dünyada öğrenci gençlik isyan ederken, işçi/işsiz gençlik, köylü gençlik de çoğu yerde isyanlardaydı. Türkiye'de de 1968 yılına odaklandığımızda bile grevler, işçi-köylü gösterileri yaşanıyor. İşçilerin 15-16 Haziran ayaklanması birdenbire olmadı; 1970'e 68 eylemliliğinden gelindi. Gençlik hareketi, daha sonraki yıllarda işçilerin ve köylülerin de olduğu bir mücadeleye doğru evrildi. Dev-Genç, Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu (THKO), Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi (THKP-C) içinde işçiler ve köylüler de vardı.

Sorunun başına dönersek, "68 kuşağı" lafı, başlı başına bir hegemonya kuruyor, diye düşünüyorum. Bu hegemonya bugünün gençliğine kadar uzanıyor. Bizden sonrakileri bastıran bir anlayıştır bu. İşte buradan "güzelleme" çıkıyor. Oysa ben 68'e bize sunduğu imkânlar açısından bakmamız gerektiğini düşünüyorum. Yoksa 68'i yüceltip şimdiki gençleri apolitik olarak yaftalamak yaşananı anlatmıyor. Gençlik derken kimi kast ediyorsunuz? Eğer mesele isyansa, 1984'ten beri, Türkiye'de isyanların en büyüğü yaşanmaya devam ediyor. 25 yıldır süren bir savaşta 40 bin insanın öldüğünden söz ediyoruz. Bunların neredeyse tümü gençlerdi. Gönüllü ya da gönülsüz ama zorunlu askerlik hizmetini çatışma bölgesinde yaparken hayatlarını kaybeden gençler için politiklik/apolitiklik anlamında bir şey söyleyemeyiz, ama Kürt gençleri dağa piknik yapmak için çıkmıyorlar; isyandalar. Hapishanelerde en az 10 bini aşkın politik tutuklu/hükümlü yatıyor. Onlar da genç ya da gençtiler, hapishanelerde yaşlanıyorlar. Üniversite gençliği ise, değişiklikler yapılırsa da yapılsa da hayata hala hükmeden, belki de dünyanın en "başarılı" darbelerinden 12 Eylül 1980'in anayasası, darbenin temel direklerinden Yükseköğretim Kurulu'yla (YÖK), disiplin yönetmenliğiyle kuşatılmış durumdadır. Örgütlenme özgürlüğü sorunlu. Yine de üniversiteler ses veriyor. YÖK'ün yıldönümleri 6 Kasımlarda sokağa çıkarlar, üniversitede "Kürtçe

seçmeli ders olsun” diyenler kendilerini disiplin kurullarında, hapsedilerde, okulun dışında buldular. Kolay değil. İşçi mücadelesini de unutmayalım. İşte en son Tekel direnişi. Onların da gençleri az değil. 68’lilerin gençliği daha kıymetliydi demekse kimsenin aklından geçmiyordur, geçmesin diye düşünüyorum. “Kıymet” karşılaştırması yapmayalım.

Peki, kadınların 68 kuşağı içindeki yeri nedir?

O dönemde, üniversitelerde kadınların oranı yaklaşık yüzde 18; bugün kadınlar erkeklerden daha fazla oldu, olacak. Kadınlar da hareketin içindeler. Bu varlık, karar mekanizmalarına doğru varlıksızlaşıyordu; “cam tavan” a (bu lafları o zaman bilmiyorduk tabii) çarpmışız bile diyemeyeceğim, böyle bir bilinç de yoktu. Her şeyi eleştiriyorduk, ama örgütlerimizi eleştirmeyi beceremedik. Fikir Kulüpleri Federasyonu’nun kuruluşunda kadınlar vardı, Şirin Yazıcıoğlu (Cemgil) gibi. TİP bu konuda biraz daha iyiydi; Behice Boran sırf kadın olduğu için genel başkan yapılmış değildi, ama ilçe yönetimlerinde kadınlara rastlanıyordu. Dev-Genç’te, yerel birimlerin yönetimleri hariç, kadınlar yoklar. Erkek arkadaşlarımız, sevgililerimiz tehlikeli olduğunu düşündükleri eylemlere katılmamızı istemezlerdi, ama heybelerimize taşımamız için silah koymayı da bilirlerdi. Polis de ilk başlarda kadınları önemsemezdi. Bir tür yedek güç olarak var oluyorduk. Bunları tartışmayı bilmiyorduk. Toplantılarda kadınlar pek konuşmazlardı. Mesela Mahir Çayan forumda konuşuyor. Kalkıp ne diyeceksin Mahir’e? Farklı okullar da vardı; mesela benim okuduğum Sosyal Hizmetler Akademisi 200 öğrenciliydi, yarısı kadın, yarısı erkek. Biz hep birlikte tartışırdık forumlarda. Kadınlar, daha sonra, cezaevlerinde ve yargılamalarda hiç de az değillerdi. O konuda, paylarına düşen kotayı kullandılar.

Bugün baktığımızda, evet, devrimci harekette “ikincil” durumdaydık, ama harekette yer almayan kadınlardan ve toplumdaki kadınlardan çok daha ileri bir yerdeydik. Daha özgürdük. Tatillerde kasabaya gittiğimde, örneğin hava karardıktan sonra tek başıma sokağa çıkmam sorun olmazdı. Çünkü üniversiteliydik. Ama üniversiteli olmayan bir arkadaşım için, böyle bir şey, hakkında dedikodu malzemesi olurdu.

Dünyada ikinci dalga feminizmin ortaya çıkması 1968’e denk geliyor. Sutyen yakma olayları dâhil, bir dolu protesto. Dünyada 68’den bir kadın hareketi çıktı.

Bizlere ise, Lenin’in “kadınlar katılmaksızın devrim olamaz” sözleri yol gösteriyordu. Devrim yolunda yürüyorduk; kadınlar olarak devrim için üzerimize düşeni yapıyorduk. Kadınların kurtuluşu da devrimle gerçekleşecekti. Kadın hareketinden de haberdar değildik. 12 Eylül’den sonra “bağımsız kadın hareketi”nden söz edilmeye başlandığında, erkeklerin, hatta bazı kadınların “neden bağımsız, kimden bağımsız” sorularını biraz da dalga geçerek sorduklarını hatırlıyorum.

Türkiye’de, feminizmi 1971 askeri darbesi, 1980 askeri darbesi geciktirmiş oldu. 1980 sonrasında feminist hareket de 68 kadınlarının öncülüğünde başladı.

Az önce söylediklerinizden ve *Sokak Güzeldir*’deki söyleşilerden de anlıyoruz ki o dönemi yaşamış herkesin ayrı bir 68’i var. Mesela Çetin Uygur, “siyasetin 24 saat yapıldığı bir ‘okul dönemiymi’ diyor 68 için. Esra Koç, “güzeli seçebildiğimiz direnç ve umut yıllarıydı” diyor. Hatice Yaşar, “beyninde deprem yaratacak derecede özgürlükçü bir atmosferden ve sürekli ‘neden’ diye sorduklarından” bahsediyor. Sizse, 68’i “özgürlük vaadi” olarak tanımlıyorsunuz. Bu tanımları biraz daha açar mısınız?

Siyaset okulu, umut, direnç, hepsi de doğru. Dünyayı dönüştürmek, devrim... Daha özgür olacağımıza inanıyorduk. Ne kadar tartışsak, ne kadar sorarsak, ne kadar sorgularsak, ne kadar itiraz edersek, ne kadar sokaklarda olursak, o kadar özgürlüğe doğru yürüyecektik. Hepimizin aklında genelde bir şekilde er ya da geç “Devrim yapacağız biz,” hayali vardı. Kimisine göre yaklaşmıştık, kimisine göre devrimin yolunda yürüyorduk, kimisine göre yapacaktık ama ne zaman, bilmiyorduk. Bende de bütün bu düşünceler uçuşuyordu. “Daha güzel bir dünya” ya da “dünyayı dönüştürmek” kavramları, ancak özgürleşmeyle açıklanabilir; bunu bugün de böyle görüyorum. Sokak, özgürlüğü aramanın bir adresi; sokağın kendisi özgürlük... Mesela, dün gece (8

Mart gecesi) kadınlar gece saat üçe kadar Beyoğlu sokaklarında kaldılar. En genel ve en özel anlamda özgürlük için sokaktaydılar; sürekli özgürleştikleri için de.

Bütün okuduklarımdan, dinlediklerimden hareket ederek, şöyle bir sonuç çıkarıyorum: 60'larda o günün koşulları içinden yeşeren ve dönüp o koşulları hedef alan bir eleştirelilik söz konusu. Sistem karşıtı eleştiri, kendisine boş alanlar bulup ütopyalar yaratabiliyor. Ütopya derken, uçşan hayallerden değil de, ayakları yere basan alternatif var oluş tahayyüllerinden bahsediyorum. Belki sizin "özgürlük vaadi" tanımınızı da bu çerçevede düşünmek mümkün. Aklıma Frederic Jameson'un sorduğu bir soru geliyor (Ütopya Denen Arzu, Metis, 2009): "Ütopyalar neden bir dönemde çiçek açarken, başka bir dönemde sararıp solmaktadır?" 60'lara eleştirel tavrını kazandıran nedir? Özellikle bugünle karşılaştığımızda...

Ütopya, bugün var olanın ötesinde, "yok"la meşgul bir hayal yolculuğu değil mi? "Alternatif var oluş tahayyülleri"nin "ayaklarının yere basması" biraz sorunlu. O yüzden, "Gerçekçi ol, imkânsız iste" sloganı bence en güzel 68 anlatımı. Evet, "özgürlük vaadi" ile de bağlantılı. Üniversiteye gelince, hayatı, dünyayı "keşif" yolculuğuna çıkıyorsun, gördüğün/gözlemlediğin/yaşadığın baskı, adaletsizlik, eşitsizlik sana soru sordurtuyor, cevap arayışına giriyorsun. "Keşif," "arayış" ister istemez "eleştirelliği" içeriyor, peşinden itiraz ve isyanın gelmesi de kaçınılmaz gibi. Hayatla böyle didişenler çoğaldıkça büyük bir enerji doğdu. Jameson'un sorusuna cevaben, Türkiye'de sık sık araya giren orduyu unutmayalım; 12 Mart, 12 Eylül, 28 Şubat, 27 Nisan... Hep ütopyaları yok etmek için... Evet, ütopyalar soluyor, ama yok edilemiyor, yeniden yeşeriyor. Yeşermeyecekse, neden yaşıyoruz ki...

Belki 68'in kendisini de eleştirmek gerekiyor. Örneğin, 68 kavramının "'80'lerde imal edildiğini, popülerleştirilip metalaştırılarak kültür endüstrisine katıldığını" söyleyenler var. Neoliberal kapitalizmin, 60'ların karşı-kültürünü alıp "ticarileşmiş bir nostalji" haline getirdiğini iddia edenler de... Peki, siz bu konuda ne düşünüyorsunuz?

Elbette. Eleştiriyoruz da, eleştirmeliyiz de. *Sokak Güzeldir*'de konuşanlar bunu yapıyorlar, yapmaya çalışıyorlar. Yine de, eleştiri o günün ortamını da gözetken bir yerden kurulmalı. Tabii ki biz 1968 yılını yaşarken, bunca "özel," "simge olacak" bir yılı yaşadığımızı bilmiyorduk. 68 kültür endüstrisinin bir parçası yapılmaya çalışılıyor. 68'in içinin boşaltılması için egemenlerin elden geleni yapma gayretleri anlaşılır, boşuna değil. Böyle bir gayrete karşı ne olduğunu anlatma gayreti bizden. Dolayısıyla, "'80'lerde imal edildi" demek haksızlık gibidir de. 68, "imal edilme"ye ihtiyaç duymayacak bir hakikat.

68'in (s)imgelerinin sistem içi kullanımına bakarsak?

Siyasette durum farklı mı? Adalet ve Kalkınma Partisi milletvekili Hilmi Güler, birkaç yıl önce enerji bakanıyken icraatlarıyla ilgili konuşurken, "Biz 68 kuşağı olarak 'sürekli devrim'e alıştık. Bir sürekli devrimi gerçekleştiriyoruz," demişti. Böylece iki cümleyle kendisi 68'li oluyor, devrimin de içi boşaltılıyor. Partisinin iktidarı döneminde öldürülen devrimcilerin mezarlarına saldırıldığını, anma günleriyle ilgili davalar açıldığını bir an olsun aklına getirmiyor. Deniz Gezmiş'in önce idam sehpasındaki sözlerinden "Yaşasın Marksizm-Leninizm! Yaşasın Türk ve Kürt halklarının kardeşliği! Yaşasın işçiler, köylüler!" sözleri çıkarılıyor, "ulusalci," "uslu çocuk" haline getirilmeye çalışılıyor. Mahir Çayan ise tam ters bir yere konmaya çalışılıyor. Olsun! Artık "tarih" okulda okutulan pek de sevmediğimiz bir ders olmaktan çıkıyor. Merak sadece 68'le değil, Osmanlı'dan günümüze "aslında ne olmuştu" sorusuyla bizi yeni bir "tarih"le tanıştırıyor. Meraktan inkârın reddine, didişmeye, yüzleşmeye, "özür dilemeye" uzun bir yolculuk bu. İsyân sürüyor!